 <https://doi.org/10.30563/turkla.d1104970>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 17.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted date : 03.06.2022
Yayın Tarihi / Date published : 20.06.2022

Atıf / Citation

Doğan, T. (2022). Güney Azerbaycan Türkçesinde Bir Edilgenlik İşaretleyicisi: -mak ol-. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 6. Cilt, 1. Sayı, 19-27.

**GÜNEY AZERBAJYAN TÜRKÇESİNDE BİR EDİLGENLİK İŞARETLEYİCİSİ: -
mAK ol-**

A Passive Marker in South Azerbaijani Turkic: -mAK ol-
TALİP DOĞAN¹

Öz

Güney Azerbaycan Türkçesinde -mAK ol- yapısı, esas itibarıyla bir edilgenlik işaretleyicisidir. *Fiil* + -mAK ol- dizilişindeki yapının hem olumlu hem de olumsuz çekimleri kullanımdadır. Bu yapıda çoğunlukla odaklı olmayan ve her zaman, sürekli olan olayların sunulmasında kullanılan -(y)(A)r, -(y)(X)r ~ -(y)(X)rI / -mAz ~ -mAs, -mXr ~ -mXrI geniş ve şimdiki zaman eklerine yer verilmektedir. -mAK ol- yapı cümlelerde genellikle düsturlar, kurallar, genel kabuller, gelenekler, yasaklar vb. yargılar bildirilmektedir. Bu cümlelerde edilgenliğin yanında ayrıca bağlama göre yeterlilik, yetersizlik ve gereklilik kiplik anlamları da aktarılmaktadır.

-mAK ol- yapısıyla edilgenliğin bildirilmesi Türkiye Türkçesinde de bulunmaktadır. İki lehçe alanı arasında söz konusu yapının kullanım sınırları ve işlevleri bakımından birleşen ve ayrılan özellikler vardır. Türkiye Türkçesinde de -mAK ol- yapısından sonra genellikle -Ar ~ -Xr ~ -r / -mAz geniş zaman ekleri getirilmektedir. Fakat Türkiye Türkçesinde -mAK ol- yapısı, hem olumlu hem de olumsuz fiillerden sonra kullanılmaktadır. Olumsuz çekimli -mAK ol- yapısı, olumlu fiile eklendiğinde edilgen-olumsuz anlamda fiil; olumsuz fiile eklendiğinde ise edilgen-olumlu anlamda fiil ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde -mAK ol- yapı edilgenlikle gereklilik kipliği de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Lehçeleri, Güney Azerbaycan Türkçesi, Edilgenlik, Yeterlilik, Yetersizlik.

¹Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/TÜRKİYE. El-mek: dogan.talip@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8216-0483>.

Abstract

-mAK ol- structure in South Azerbaijan Turkic is essentially a passivity marker. There are both positive and negative conjugations of the structure in the *verb + -mAK ol-* sequence. In this structure; $-(y)(A)r$, $-(y)(X)r \sim -(y)(X)rI / -mAz \sim -mAs$, $-mXr \sim -mXrI$ aorist and present tense suffixes, which are mostly used to present non-focal and always continuous events, are included. In *-mAK ol-* structured sentences, there are usually maxims, rules, general acceptances, traditions, prohibitions, etc. judgments are reported. In these sentences, besides passivity, the meanings of adequacy, inadequacy and necessity modality are also conveyed according to the context.

Declaring passivity with the *-mAK ol-* structure is also found in Turkey Turkish. Between the two language areas, there are features that unite and differ in terms of usage limits and functions of the structure in question. In Turkey Turkish, $-Ar \sim -Xr \sim -r / -mAz$ aorist tense suffixes are usually added after the *-mAK ol-* structure. However, in Turkey Turkish, *-mAK ol-* structure is used after both positive and negative verbs. When negatively conjugated *-mAK ol-* structure is added to the positive verb, a passive-negative verb emerges; when it is added to a negative verb, a passive-positive verb emerges. In Turkey Turkish, *-mAK ol-* structured passivity and necessity modality are also presented.

Keywords: Contemporary Turkic Dialects, South Azerbaijani Turkic, Passivity, Adequacy, Inadequacy.

1. Giriş

Edilgenlik, temel çatı türlerinden biridir; bundan dolayı da hemen hemen bütün dünya dillerinde bulunmaktadır. Edilgenlik, cümlede öznenin (eyleyenin / kılıcının) (*tarafından* ibaresi veya *-CA* ekiyle belirtilmediği sürece) yüzeyde görünmediği bir kategoriyi ifade eder. Edilgenliğin temelini, söz diziminde işlev itibarıyla konu ya da odak konumuna özne (eyleyen / kılıcı) yerine nesnenin (etkilenenin) yerleştirilmesi oluşturmaktadır (Bussmann, 1998: 868; Sarı, 2021: 238). Türk dilinde edilgen çatının daha çok, geçişli ve geçişsiz fiillere $-(X)l \sim -(X)n$ eklerinin getirilmesiyle sağlandığı bilinmektedir. $-(X)l \sim -(X)n$ ekleriyle teşkil edilen ve öznesi bildirilmeyen ya da belli olmayan fiiller de edilgen fiiller olarak adlandırılır. Örneğin Türkiye Türkçesinde *kırıl-*, *yıkan-*, *gidil-* gibi². İlk yazılı metinlerde $-(X)l \sim -(X)n$ ekleri, edilgenliği işaretlemeye az kullanılmıştır: Köktürkçede *y(e)rçi y(e)r y(a)η(i)l(i)p boğ(u)zl(a)ntı* (T 26) (Tekin, 1994: 13) ‘Kılavuz yanıldı ve boğazlandı’. $-(X)l \sim -(X)n$ ekleri, edilgenliği işaretlemeye sonraki tarihî dönemlerde yaygınlaşmıştır (bk. Erdem, 2007).

Edilgen çatılı cümleler, başlıca şu özelliklere sahiptir³: i. Edilgen çatı, geçişli ya da geçişsiz bir fiile uygulanır ve sonunda geçişsiz bir fiil elde edilir. ii. Geçişli cümledeki nesne, özne olarak konumlandırılır. iii. Özne ise geriye itilir ya da silinir (Sebzecioğlu, 2008: 2). Türkiye Türkçesinden örnekle:

- (1) *Ahmet telefonu açtı.* (geçişli ve etken çatı)
- (2) *Telefon açıldı.* (geçişsiz ve edilgen çatı)
- (3) *Arkadaşım eve girdi.* (geçişsiz ve etken çatı)
- (4) *Eve girildi.* (geçişsiz ve edilgen çatı)

² Kimi çalışmalarda *geçişsiz fiil + edilgenlik ekleri* dizilişiyle oluşturulan edilgen fiiller, *meçhul çatı* başlığında ele alınır (örneğin bk. Korkmaz, 2003: 549).

³ Diğer Türk lehçelerinde de edilgen çatının yine $-(X)l$, $-(X)n$ ekleriyle kurulduğu bilinmektedir (Karabulut, 2010: 385). Bu da edilgen çatının kurulması açısından Türk dili alanında biçim bilgisel düzeyde bir temel işleyişin olduğunu gösterir.

Bununla birlikte Türk dilinde edilgenlik için herhangi bir ekin kullanılmadığı ya da başka eklere, söz dizimsel yapılar, sözlük birimlere ve edim bilimsel stratejilere başvurulduğu da bilinmektedir. Örneğin Köktürkçede edilgenlik eksiz $-(X)l \sim -(X)n$ ekleri olmadan) sağlanabilmiştir: *il tutsık yir ötügen yış ermiş* (KT G 4) (Tekin, 2003: 167) ‘Devlet kurulacak (devlet sahibi olunacak) yer Ötüken dağları imiş’. Yine, tarihî ve çağdaş lehçelerdeki bazı sıfat-fiil kuruluşlarında edilgenlik anlamı sağlanmıştır: Köktürkçede *tinsi oğlu (a)yt(i)ğma t(a)ğ* (T 47) (Tekin, 1994: 19) ‘Tanrı oğlu denilen dağ’; Çağatay Türkçesinde *bir dēgenni ikki dēmek* (Eckmann, 2003: 147) ‘bir denileni iki demek’; Eski Oğuz Türkçesinde *şa ‘bān ayı geyecek tona beñzer* (Gülsevin, 2007: 123) ‘Şaban ayı giyilecek kıyafete benzer’; Yeni Uygur Türkçesinde *éytar söz* (Öztürk, 2020: 108) ‘söylenecek söz’; Türkiye Türkçesinde ... *İstanbulda gezmedik yer, görmedik dost bırakmayan Şükrü Efendi* (TH) ‘... İstanbul’da gezilmemiş yer, görülmemiş dost bırakmayan Şükrü Efendi’. Türkiye Türkçesinde *-mAlI* gereklilik ekinin 3. şahıs olumlu veya olumsuz çekimlerinde edilgenlik bildirilebilmektedir: *Bir insandan haksız yere şüphe etmek en korkunç şeydir. Aldanmak pahasına da olsa bunu yapmamalı.* (İŞ: 19) ‘Bir insandan haksız yere şüphe etmek en korkunç şeydir. Aldanmak pahasına da olsa bu yapılmamalı’.

2. -mAK ol- Yapısı

-mAK ol- yapısı, Güney Azerbaycan Türkçesinde⁴ işlek bir yapıdır. Güney Azerbaycan Türkçesinde *-mAK ol-* yapısının özellikleri başlıca şu şekildedir: i. *-mAK ol-* yapısı, geçişli veya geçişsiz fiillere getirilir. ii. *Fiil + -mAK ol-* kuruluşunda $-(X)l \sim -(X)n$ edilgenlik eklerine yer verilmemektedir. iii. *-mAK ol-* kısmının eklendiği fiillerin olumlu biçimi karakteristiktir. *Fiil + -mAK ol-* yapısının ise hem olumlu hem de olumsuz biçimi kullanılabilir. iv. Olumlu veya olumsuz çekim, geniş zaman ya da şimdiki zaman ekleriyle yapılmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki cümlelerde görülebilir:

(5) *ölüsüz gebre ağlamağ olmas.* (TD: 148)

‘Ölüsüz kabre ağlanmaz.’

(6) *eti dırnağdan ayırmağ olmaz.* (GAF-XI: 291)

‘Et, tırnaktan ayrılmaz.’

(7) *yalancının ipiyne gıyuya girmek olmaz.* (GAF-XI: 302)

‘Yalancının ipiyle kuyuya girilmez.’

(8) *gene de allah bilir dünya uzun dünyadır béle bilmeg olār.* (ŞT: 521)

‘Yine de Allah bilir, dünya uzun dünyadır, böyle bilinir.’

Yukarıdaki örnekler değerlendirildiğinde edilgenliğin *fiil + -mAK* kuruluşunda işaretlendiğine hükmedilebilir. Zira yukarıda da vurgulandığı gibi çekimsiz fiillerde (daha çok da sıfat-fiillerde) $-(X)l \sim -(X)n$ ekleri kullanılmadan edilgenliğin bildirilmesi baştan beri yaygın olmuştur. Yine, tarihî ve çağdaş lehçelerde *-mAK gerek* yapısındaki gereklilik kipinde de fiiller, edilgen çatıda sunulmuştur: Çağatay Türkçesinde *körmek kerek her ne tēñri salmış olsa alına* (Bulak, 2017: 366) ‘Tanrının alma ne saldığı görülmelidir’; Osmanlı Türkçesinde ... *su ‘leye ve demeviyeye şeker ile içmek gerek* (Arslan, 2020: 219) ‘... *sule ve demeviyeye için şeker ile içilmelidir*’; Türkiye Türkçesinde *her şeyden önce bir durup düşünmek gerek* (Ç: 61) ‘Her şeyden önce bir durulmalı ve düşünülmeli.’ Dolayısıyla *fiil + -mAK* ile ‘ $-(X)lmAK \sim -(X)nmAK$ ’ ifadesi elde edilebilmiştir: *eger emmame ile kağaz oğumağ olar, buyur, oğu* (GAF-

⁴ Güney Azerbaycan bölgesindeki ağızlar temsil etmektedir.

I: 178) ‘Eğer sarık ile kitap okunur(sa) / okunanilir(se) (okunmak olur(sa)), buyur oku’; **demek olar**, *dövlet adamıdı, öz hağğını isteyir* (GAF-I: 193) ‘Denilir (ki) / denilebilir (ki) (denilmek olur) (ki), devlet adamıdır, kendi hakkını istiyor’. Sonuç olarak bu yapı ile Türkiye Türkçesindeki *gezmedik yer* ‘gezilmemiş yer’, *görmek gerek* ‘görülmeli’ gibi yapılar, Türk dilinin biçim bilgisi dinamiğinde eş değerde görülmelidir. *-mAK ol-* yapısıyla yeterlilik, yetersizlik, gereklilik gibi kiplik anlamların üretilmesinde ise *ol-* ‘olmak’ fiilinin rolü vardır. *Ol-* ‘olmak’ fiili, kavramsal içeriği sayesinde hem *-mAK ol-* yapısında hem de Türk dilinin başka üyelerindeki kimi yapılarda özellikle yeterlilik ifadeleri için dilbilgiselleşebilmiştir. Söz gelişi Türkmen Türkçesinde *-p bol-* yapısı bir yeterlilik işaretleyicisidir: *bu köprüden geçip bolarmı?* (Hanser, 2003: 171) ‘Bu köprüden geçilebilir mi?’. Kısaca *fiil + -mAK olar* yapısında gelişme şöyle kurgulanabilir: ‘*-(X)lmAK ~ -(X)nmAK olur > -(X)lXr ~ -(X)nXr > -(X)lAabilir ~ -(X)nAabilir / -(X)lmAll ~ -(X)nmAll’.

-mAK ol- ile işaretlenen edilgen yapılarda öznenin konuma dikkat çekilmelidir. Edilgen çatılı cümlelerin tipolojisine (bk. Karabulut, 2012) uygun olarak bu yapılarda da özne, geri plana çekilmiş ve açıkça belirtilmemiştir. Bu durum tam da edilgenliğin temelindeki motivasyonlardandır. Buna karşılık cümlelerde nesne ya da konu, ön plandadır. *-mAK ol-* yapı edlgen cümlelerde çoğunlukla düsturlar, kurallar, genel kabuller, gelenekler, yasaklar gibi yargılar söz konusudur. Ayrıca odaksız olmayan, böylelikle genel geçer, her zaman yürürlükteki olayların anlatımında başvurulan *-(y)(A)r*, *-(y)(X)r ~ -(y)(X)rI / -mAz ~ -mAs*, *-mXr ~ -mXrI* geniş ve şimdiki zaman eklerinin⁵ tipik olması da bu özelliğe bağlıdır. Bununla beraber yer yer başka ekler de kullanılabilir (12 nolu cümle). Aşağıdaki atasözleri ve diğer cümleler bunun örnekleridir:

(9) *it elinden sümük kemirmek olmur.* (GAF-I: 46)

‘İt elinden kemik kemirilmez.’

(10) *şeherin dervazasın bağlamağ olar, adamın ağzın bağlamağ olmaz.* (GAF-XI: 301)

‘Şehrin kapısı bağlanır, insanın ağzı bağlanmaz.’

(11) *ağacınan gabuğun, uşağınan gadının arasına girmek olmaz.* (GAF-XI: 285)

‘Ağaçla kabuğun, çocukla kadının (annenin) arasına girilmez.’

(12) *bağmağla öğrenmek olsa, it gessab olar.* (GAF-XI: 43)

‘Bakmakla öğrenilse, it kasap olur.’

(13) *bular, geliller gece toy olur. toydan sora bi şam vèrmèğ olur. şamnan sora pul yığmağ olur.* (UA: 360)

‘Bunlar gelirler, gece düğün olur. Düğünden sonra bir akşam yemeği verilir. Akşam yemeğinden sonra para toplanır.’

(14) *gelelle gaplara, o ölü saıblain gäplaana teskinnix vèrelle, fulan èlelle. bed gèdelle bu ève o ève; düyi pişirelle; yemèğ işmèğ oluri.* (UA: 370)

⁵ Güney Azerbaycan Türkçesini konu edinen çalışmalarda *-(y)(X)r ~ -(y)(X)rI / -mXr ~ -mXrI* ekleri, şimdiki zaman ekleri altında ele alınmaktadır. Ancak bahsi geçen alanda bu eklerin aynı zamanda geniş zaman işlevlerinin de olduğuna burada dikkat çekilmelidir. Örneğin Urmiye ağzında *sora üçüncü günü gene halva çalalla. o şirin halva olur da* (Doğan, 2020a: 202) ‘Sonra üçüncü gün yine helva yaparlar. O tatlı (bir) helva olur’.

‘Gelirler kapılara, o ölü sahibinin kapısına moral verirler, filan ederler. Giderler yine bu eve, o eve; bulgur pişirirler, yenilir, içilir.’

-mAK ol- yapıları cümlelerde edilgenlikle beraber aynı zamanda yeterlilik⁶, yetersizlik ve gereklilik kiplik anlamları da sunulmaktadır⁷. Hangi kiplik anlamın olduğu, yapıya getirilen ekler ve cümlenin diğer unsularına göre çeşitlenebilmektedir. (15) ve (16) nolu cümlelerde yeterlilik kipliği sunulmuştur. Yapılmaması, olmaması gereken olayların aktarımı şeklinde yorumlanabilen ve gereklilik kipliğini temsil eden cümleler, -mAK olmaz ~ -mAK olmas yapılarıyla kurulmuştur (19, 20, 21 nolu cümleler). (17) ve (18) nolu cümlelerde görüldüğü gibi -mAK olmur ~ -mAK olmer yapılarıyla aynı zamanda yetersizlik bildirilmiştir:

(15) *istiyex eger bilelerine nesihet_ēliyex, diyerix: işiyizde olun, işleyin. müşkilātın hāmısn işlemeğınan telāşınan hell_ēlemeğ_olar_oğul.* (UA: 338)

‘Onlara nasihat etmek isteriz. Deriz: İşinizde olun, çalışın. Müşkülün hepsi çalışmakla telaşla halledilir / halledilebilir oğul.’

(16) *o zaman bir şahı pulla üç cüre şey almağ olardı.* (GAF-I: 429)

‘O zaman bir ‘şahi’ parayla üç türlü şey alınır / alınabilirdi.’

(17) *çoxdı bēli, o qedimki süÇas dōl. elan bilmağ olmur kin hardan, nemedi, ne xeberdi.* (ZK: 391)

‘Çoktur evet, o eski Süças değil. Şimdi bilinmiyor (bilinmiyor) ki nerden, nedir, ne haberdir.’

(18) *bilmeg_olmēr, onun balasın nemene yéér.* (EİA: 379)

‘Bilinmez / bilinemez, onun yavrusunu ne yer.’

(19) *bezileri dēyerler uşağı aparar, ya öldürer, yaniki zahının ciyarını çihardar. odu ki, zahını hēç vaht tek goymağ olmaz.* (GAF-I: 311).

‘Bazıları derler, çocuğu götürür, ya öldürür, yani gebe kadının ciğerini çıkartır. Öyle ki gebe kadın hiçbir vakit yalnız bırakılmamalıdır.’

(20) *bir arvad boylu olarsa, hūsusen eger ilk uşağıdırsa, hem özü, hem de yahın adamları onu bir para şeylerden görümalıdır. boylu arvada el vurmağ, ya onun üstünden atlamağ olmaz.* (GAF-I: 436).

‘Bir kadın gebe olursa, özellikle de ilk çocuğuysa, hem kendisi hem de yakın kimseleri onu her türlü şeyden korumalıdır. Gebe kadına el vurulmamalı ya (da) onun üstünden atlanmamalı.’

(21) *bu sünnetimizdi bu bizim dede baba sünnetimizdi bunu itirmeg_olmaz.* (ŞT: 377)

‘Bu bizim geleneğimizdir, bu bizim dede, baba geleneğimizdir, bu kaybedilmez (kaybedilmemeli).’

⁶ Kimi çalışmalarda -mAK ol- yapısının yeterlilik ifadesinde kullanıldığına yer verilmiştir (bk. Gökdağ, 2016; Doğan, 2020b: 72). Tabii burada -mAK ol- yapısının, yeterliliği ikincil surette ve kimi durumlarda işaretlediği belirtilmelidir.

⁷ Edilgen çatının, beraberinde kiplik anlamları da taşıması doğasında vardır. Bu, Türkiye Türkçesinde -(X)l ~ -(X)n ekleriyle kurulmuş edilgen çatılı cümlelerde de gözlemlenir. Örnek: *Çanakkale geçilmez!* ‘Çanakkale geçilemez!’

Öte yandan *-mAK ol-* yapısıyla edilgenliğin işaretlenmesi, Türkiye Türkçesinde de söz konusudur. Türkiye Türkçesinde *-mAK ol-* yapısı, Güney Azerbaycan sahasıyla edilgenliğin işaretlenmesinde kesişir; ancak kullanılma sınırları ve işlevleri yönünden farklılıklar taşır. Türkiye Türkçesinde *-mAK ol-* yapısı, hem olumlu hem de olumsuz fiillere getirilebilmektedir. *-mAK ol-* yapısından sonra da yine genellikle *-Ar ~ -Xr ~ -r / -mAz* geniş zaman ekleri kullanılmaktadır. Bu arada Türkiye Türkçesinde odaklılık içermeyen görünüşleri de sunan *-(X)yor / -mXyor* şimdiki zaman ekinin nispeten az kullanıldığı göze çarpmaktadır (24 nolu cümle). Olumsuz çekimli *-mAK ol-* yapısı, olumlu fiile getirildiğinde edilgen-olumsuz anlamda fiil (22 ve 23 nolu cümleler); olumsuz fiile getirildiğinde ise edilgen-olumlu anlamda fiil ortaya çıkmaktadır (24 nolu cümle). Türkiye Türkçesinde ayrıca, olumlu çekimli *-mAK ol-* yapısına zorunlu bir üye olarak *-mX* soru eki de katılmaktadır. Bu şekilde teşkil edilen *-mAK olur mu* yapısı, olumlu fiillere getirildiğinde edilgen-olumsuz anlamda fiil (25 nolu cümle); olumsuz fiillere getirildiğinde ise edilgen-olumlu anlamda fiil elde edilmektedir (26 nolu cümle). *-mX* soru ekli biçimler ayrıca *hiç, zaten* vb. gibi zarflarla da desteklenebilmektedir (27 ve 28 nolu cümleler). *-mAK ol-* yapıyla edilgen ifade cümlelerde, aynı zamanda ve her durumda olumlu veya olumsuz gereklilik kipliği sunulmaktadır. Aşağıdaki cümlelerin tamamında edilgenlikle beraber gereklilik kipliği de üretilmiştir:

(22) – *Mümkünü yok. Siz gidin selametle.*

– *İş işten geçti derbeder, **durmak olmaz**.* (RYK: 20)

‘– Mümkünü yok. Siz gidin selametle.

– *İş işten geçti derbeder, durulmaz / durulmamalı.*’

(23) “*Tebliğ **etmemek olmaz**” diyordu, sonra Mekke’nin hâline bakıyor: “Tebliğ **etmek olmaz**” diyordu.* (ÇBRA: 52)

“Tebliğ edilir / edilmeli” diyordu, sonra Mekke’nin hâline bakıyor: “Tebliğ edilmez / edilmemeli” diyordu.’

(24) *Küçük yer, **konusmamak olmuyor**.* (NT: 453)

‘Küçük yer, konuşuluyor (konuşulmalı).’

(25) *Böyle, görücüye çıkmış gibi **oturmak olur mu?*** (BŞ: 120)

‘Böyle, görücüye çıkmış gibi oturulmaz / oturulmamalı.’

(26) ... *fısıldaşan yaprakların güzde yorgun, tasalı hâlini, bir kahır mevsiminin gizli fermanında **okumamak olur mu?*** (Y: 144)

‘... fısıldaşan yaprakların güzde yorgun, tasalı hâli, bir kahır mevsiminin gizli fermanında okunur / okunmalı.’

(27) *Muş’un delilerinden bahsedip velilerinden **bahsetmemek olur mu hiç?*** (HŞDDG: 41)

‘Muş’un delilerinden (de) bahsedilir / bahsedilmeli, velilerinden (de) bahsedilir / bahsedilmeli.’

(28) *Sinemaya gidince meyan şerbeti içmemek olur mu zaten!* (YH: 53)

‘Sinemaya gidilince meyan şerbeti içilir / içilmeli!’

-mAK olmaz yapısına Oğuz Türkçesinin tarihî metinlerinde de rastlanmaktadır. -mAK olmaz yapısıyla (29) nolu örnekte yetersizlik, (30) nolu örnekte ise gereklilik bildirilmiştir:

(29) *getdün oraya ki getmek olmaz,*

yedün oraya ki yetmek olmaz. (Fuzuli, 16. yy.) (Nur Doğan 2000: 70)

‘Gittin oraya (öyle bir yere) ki (o yere) gidilmez / gidilemez),

Ulaştın oraya (öyle bir yere) ki (o yere) ulaşılmaz / ulaşılamaz.’

(30) *âşıkta ta ‘n etmek olmaz müptelâdır neylesin,*

âdeme mihr ü muhabbet bir belâdır neylesin. (Nefi, 17. yy.) (Akkuş 2018: 104)

‘Âşık olan kişi kınanmaz / kınanmamalı, (çünkü o), bağımlıdır ne yapsın,

İnsan için sevmek bir beladır, ne yapsın.’

Sonuç

Güney Azerbaycan Türkçesinde -mAK ol- yapısı, edilgenliği işaretlemenin farklı bir vasıtasıdır. *Fiil + -mAK ol-* yapısının hem olumlu hem de olumsuz çekimleri bulunmaktadır. Çekimde genellikle odaklı olmayan ve her zaman, sürekli olan olayların aktarılmasında başvurulan -(y)(A)r, -(y)(X)r ~ -(y)(X)rI / -mAz ~ -mAs, -mXr ~ -mXrI geniş ve şimdiki zaman ekleri kullanılmaktadır. Edilgen cümlelerin tipolojinde olduğu gibi -mAK ol- yapıları cümlelerde de özne (eyleyici / kılıcı) geri plana itilir. -mAK ol- yapıları cümlelerde daha çok düsturlar, kurallar, genel kabuller, gelenekler, yasaklar vb. yargılar ifade edilmektedir. Bu cümlelerde edilgenliğin yanında aynı zamanda bağlama göre yeterlilik, yetersizlik ve gereklilik kiplik anlamları da sunulmaktadır.

-mAK ol- yapısıyla edilgen çatının kurulması, Türkiye Türkçesinde de vardır. Fakat her iki lehçe alanı arasında yapının kullanılma sınırları ve işlevleri açısından ortaklıklarla birlikte farklılıklar da vardır. Türkiye Türkçesinde de -mAK ol- yapısı, genellikle -Ar ~ -Xr ~ -r / -mAz geniş zaman ekleriyle çekimlenmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde -mAK ol- yapısı, hem olumlu hem de olumsuz fiillerden sonra kullanılmaktadır. Olumsuz çekimli -mAK ol- yapısı, olumlu fiile eklendiğinde edilgen-olumsuz anlamda fiile; olumsuz fiile eklendiğinde ise edilgen-olumlu anlamda fiile ulaşılmaktadır. Bunun yanında olumlu çekimli -mAK ol- yapısından sonra zorunlu üye olarak -mX soru eki de kullanılmaktadır. -mAK olur mu yapısı, olumlu fiillere eklendiğinde edilgen-olumsuz anlamda fiil; olumsuz fiillere eklendiğinde edilgen-olumlu anlamda fiil elde edilmektedir. Türkiye Türkçesinde -mAK ol- yapıları edilgenlikle aynı zamanda gereklilik kipliği de ifade edilmektedir.

Kaynakça

Akkuş, M. (2018). *Nefi Divanı*. Ankara: Kültür Eserleri Dizisi. ([//ekitap.kulturturizm.gov.tr](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr))

Arslan, M. (2020). *Klasik Türkçe Tıp Metinlerinde Gereklilik ve Yükümlülük Kipliği*. Ankara: Sonçağ Yayınları.

Bulak, Ş. (2017). *Karşılaştırmalı Tarihi Türk Yazı Dilleri Grameri. Fiil Çekimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Bussmann, H. (1998). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.

Çam, A. (2021). *Şahseven Türkçesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi. (= ŞT)

Doğan, T. (2020a). *Urmiye Ağzı. Ses ve Biçim Bilgisi (Güney Azerbaycan)*. Ankara: TDK Yayınları. (= UA)

Doğan, T. (2020b). *Tilimhan Divanı (Orta İran Türk Ağzı). Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Akçağ Yayınları. (= TD)

Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı*. (çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, M. (2007). Historical Development of Passives in Turkish. *Turcology in Turkey Selected papers*, Macaristan: Szeged, s. 199-210.

Gökdağ, B. A. (2016). İran'daki Türk Dillerinde Yeterlik Fiilinin Kullanımı. *XI. Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları, s. 201-207.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.

Güney Azerbaycan Folkloru (2013). I. Kitap, Bakü: Elm ve Tehsil. (= GAF-I)

Güney Azerbaycan Folkloru (2014). II. Kitap, Bakü: Elm ve Tehsil. (= GAF-II)

Güney Azerbaycan Folkloru (2021). XI. Kitap, Bakü: Elm ve Tehsil. (= GAF-XI)

Hanser, O. (2003). *Türkmence El Kitabı*. (çev. Zuhâl Kargı Ölmez). İstanbul.

Karabulut, F. (2010). Türk Dilinde Edilgen Biçimbirimsiz Etken Yapı Tipolojisi. *Turkish Studies*, 5/4, s. 359-400.

Karabulut, F. (2012). *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Karini, J. (2009). *Erdebil İli Ağzıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (= EİA)

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları

Nur Doğan, M. (2000). *Fuzulî. Leylâ ve Mecnun*. İstanbul: YKY Yayınları.

Öztürk, R. (2020). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

Rezaei, M. (2015). *İran-Zencan Bölgesi, Kaydar ve Yöresi Ağzıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (= ZK)

Sarı, İ. (2021). Örtük Edilgenlik İşaretleyicisi Olarak -lar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz, 35, s. 37-250.

Sebzecioğlu, T. (2008). *Türkçede Edilgenlik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.

Taranan Eserler

Ali, S. (2019). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Can Yayınları. (= İŞ)

Ayverdi, S. (1997). *Yusufçuk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı. (= Y)

Edgü, F. (1982). *Çılgılık*. İstanbul: Ada Yayınları. (= Ç)

- Erol, S. (2006). *Çölde Biten Rahmet Ağacı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı. (= ÇBRA)
- Karayağz, S. (2021). *Her Şey Daha Dün Gibi*. İstanbul: İnkılap Yayınları. (= HŞDDG)
- Kemal, Y. (2007). *Tanyeri Horozları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (= TH)
- Sarioğlu, S. (2001). *Nar Taneleri*. İstanbul: İletişim Yayınları. (= NT)
- Tahir, K. (2017). *Rahmet Yolları Kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları. (= RYK)
- Talu, E. E. (1939). *Beyaz Şemsiyeli*. İstanbul: Kanaat Kitabevi. (= BŞ)
- Tamer, Ü. (2005). *Yaşam Hatırlamaktır*. İstanbul: Kitap Yayınevi. (= YH)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.